

Алекса Филиповић*

Институт за европске студије

Београд

ОД ТРГОВАЦА КРЗНОМ ДО ТЕХНОЛОШКИХ ИНОВАТОРА: ИСТОРИЈА РУСКЕ ЕМИГРАЦИЈЕ У СЈЕДИЊЕНИМ АМЕРИЧКИМ ДРЖАВАМА

Сажетак: Овај рад истражује историјски и културни допринос руских досељеника и емиграната развоју америчког друштва у периоду од краја 18. до почетка 21. века. Фокус је стављен на формирање руско-америчких културних веза, почев од присуства Руско-америчке компаније и делатности Руске православне цркве у Русији Америци, па до утицаја руске емиграције на науку, уметност, образовање и јавни живот у Сједињеним Америчким Државама. Циљ рада је да прикаже на који начин су различити таласи емиграције из Русије допринели мултикултурном идентитету САД и обликовању америчког друштва. Методолошки оквир који се користио у истраживању састоји се од историјског метода, анализе садржаја и студије случаја, уз ослонац на релевантну научну литературу, превасходно из руске академске средине. Ово истраживање закључује да је руска емиграција, кроз своју историјску улогу и деловање, али и упркос израженим идеолошким и политичким поделама, оставила значајан и трајан траг у америчком друштву, као и у развоју науке, културе, уметности и технологије Сједињених Америчких Држава.

Кључне речи: Руска империја, СССР, Руска Федерација, САД, емиграција.

* aleksa.filipovic@ies.rs; <https://orcid.org/0000-0003-1394-0571>

Увод

Историја руско-америчких односа обележена је не само политичким и дипломатским контактима, већ и дубоким културним и друштвеним прожимањем чије темеље је у великој мери поставила управо руска емиграција. Од краја 18. века, па кроз читав 19. и 20. век, бројни трговци, мисионари, научници, уметници, политички емигранти и интелектуалци руског порекла, настањивали су северноамерички континент, остављајући видљив траг у многим областима друштвеног живота Сједињених Америчких Држава. Њихово присуство није било ограничено само на формирање емигрантских заједница, већ је често подразумевало и активну интеграцију у културне, академске и институционалне токове нове отаџбине.

Иако се Руска империја интересовала за колонизацију северноамеричког континента, што се пре свега огледа у експедицијама на Аљаску и Калифорнију током 18. и 19. века, руски поседи и колоније су били продати САД-у у другој половини 19. века, чиме се завршила руска колонијална експанзија. Ипак, руско присуство у Северној Америци овим није било окончано, с обзиром да су већ у наредним деценијама отпочели први таласи емиграције руског и рускојезичног становништва из Руске империје ка САД-у.

Овај рад има за циљ да представи историју руске емиграције у Сједињеним Америчким Државама кроз преглед руског присуства на северноамеричком континенту, како кроз првобитну колонизацију, тако и кроз потоњу емиграцију. Руска литература компромисно препознаје пет таласа руске емиграције у САД, са првим таласом који покрива период од краја 19. века па до почетка Првог светског рата; другим таласом који покрива период од почетка грађанског рата у Русији па све до почетка Другог светског рата; трећим таласом који покрива период од краја Другог светског рата па све до краја 1980-их година; четвртим таласом који обухвата период од почетка 1990-их до почетка 2000-их година и петим таласом који се наставља током 2000-их година и траје све до данас.

Сваки од ових таласа емиграције догађао се у специфичним околностима, како за саме емигранте, тако и за ситуацију у њиховој отаџбини. Ипак, сви они заједно су изузетно допринели развоју Сједињених Америчких Држава кроз развој науке, културе, образовања и уметности,

с обзиром да су се за САД као нову отаџбину одлучили многи представници руске интелигенције кроз читав 20. век. Данас се тај тренд наставља кроз значајно присуство руских ИТ стручњака који са својим знањем и искуством доприносе развоју америчких компанија и високотехнолошких производа.

Методолошки оквир овог рада заснива се на комбинацији анализе садржаја, историјског метода и метода студије случаја. Примарни и секундарни извори коришћени у истраживању обухватају релевантну научну литературу, као што су научни чланци и књиге, пре свега из руске академске средине. Метода студије случаја примењена је у анализи конкретних историјских појава и актера који су имали значајан утицај на друштвено-културни и економски развој Сједињених Америчких Држава у периоду од 18. до 21. века. Као посебни случајеви разматрани су примери попут мисионарске делатности Св. Инокентија Венијаминова на Аљасци, формирања и деловања руске колоније Форт Рос у Калифорнији, као и допринос руских емиграната у области науке, економије, уметности и образовања у САД.

Историја „руске Америке” – руске колоније на Аљасци и у Калифорнији

Руска експанзија у Северозападној Америци започела је 1732. године када је брод „Св. Гаврило” под командом Михаила С. Гвоздева (Михаил Спиридонович Гвоздев) стигао до обала Аљаске. Међутим, преломни тренутак догодио се 1741. године током Друге камчатске експедиције коју су предводили Витус И. Беринг (Витус Ионассен Беринг) и Алексеј И. Чириков (Алексей Ильич Чириков). Иако су се бродови „Св. Петар” и „Св. Павел” током олује раздвојили, оба су успела да истраже делове обале Аљаске и Алеутска острва, отварајући пут ка будућој руској колонизацији. Кључну улогу у успостављању сталних насеља имао је Григориј И. Шелихов (Григорий Иванович Шелихов), који је 1784. године основао прву руску колонију на острву Кадјак (Кадьяк), учвршћујући руско присуство у региону (Галкина и Крючков, 2017: 18-19).

Руска колонизација Алеутских острва и Аљаске сматра се за наставак колонизације Сибира и завршном фазом вишевековног процеса руске експанзије на исток. Овоме је значајно допринела Руско-америчка

компанија (Российско-американская компания – РАК), основана 1799. године од стране цара Павла I (Павел I Петрович). Ова компанија, која је проглашена објектом „највишег покровитељства“ (под высочайшим покровительством) од стране цара, преузела је управу над руским поседима на крајњем северозападу Америке, што је укључивало и монопол над трговачком и ловачком делатношћу, пре свега која се тицала лова и трговине крзнима. Руско-америчка компанија је даље развијала пољопривредну и индустријску делатност на овим територијама, што је укључивало и ископавање каменог угља, док су такође успостављене трговачке везе са Северноамериканцима и Шпанцима (Галкина и Крючков, 2017: 19).

Контакти између руских досељеника и аутохтоног становништва Аљаске, нарочито са Алеутима, довели су до интензивног процеса културне интеракције и међусобног прилагођавања, што је подразумевало усвајање аспеката локалног начина живота за руске досељенике, док су Алеути прихватили и примењивали материјале и алате руских досељеника. Руска православна црква, која је од почетка пратила руске колонисте, играла је значајну улогу у овом процесу, делујући као верска, али као и образовна структура. За ширење православља у тзв. „Руској Америци“ пре свега је заслужна фигура „апостола Аљаске“ светог Инокентија (Иван Евсеевич Попов-Вениаминов), који је на захтев Руско-америчке компаније послат са православном мисијом у Северну Америку са циљем духовног приближавања аутохтоног становништва хришћанству и ширења просвете и образовања (Галкина и Крючков, 2017: 20).

Колонизаторски и мисионарски карактер руског похода на Аљаску оставио је вишеструки утицај на регион. Поред географских и етнографских открића, развијали су се занати, отварање су прве болнице где су се спроводиле вакцинације аутохтоног становништва, као и библиотеке и школе доступне не само Русима, већ и Алеутима, Креолима (мешавини руског и домородачког становништва) и другим домороцима, а након продаје Аљаске Сједињеним Америчким Државама, Руска православна црква је задржала право на рад и власништво над својом имовином (Галкина и Крючков, 2017: 20).

Сурови климатски услови на Аљасци приморали су Русе да траже регион са бољом климом ради даље потенцијалне колонизације. Тако је, на пример, гроф Резанов (Николай Петрович Резанов), као

опуномоћеник Руско-америчке компаније стигао у Калифорнију 1806. године, где је успео да успостави трговачке везе са Сан Франциском (који је тада био под шпанском управом) као и да извести Петроград да је земљиште у Калифорнији плодно и погодно за гајење усева и сточарство. Током 1812. године, у Калифорнију пристиже и представник РАК-а Иван А. Кусков (Иван Александрович Кусков), који је исте године основао тврђаву Рос (крепостъ Росс) која се данас назива Форт Рос (Fort Ross), што је буквални превод са руског на енглески језик првобитног назива ове тврђаве (Фугина, 2017: 90).

Иако се тада Калифорнија сматрала шпанским поседом, Кусков је откупио земљу северно од Сан Франциска која је припадала аутохтоном становништву, а сама тврђава Рос је опстала до 1841. године. Током свог постојања, тврђава Рос је обезбеђивала насеља руских колониста, али и индустријске и занатске радионице, као и прва бродоградилишта, ветрењаче и метеоролошке станице изграђене у Калифорнији. Захваљујући руским колонистима, у Калифорнији су почели да се гаје купус, зелена салата, ротква, шаргарепа, репа, цвекла, лук, кромпир, али су се појавили и воћњаци са бресквама, трешњама, јабукама, као и први виногради. Сточарство се исто тако активно развијало (Фугина, 2017: 91).

Петроград је поред колониста слао и научнике, природњаке, биологе и геологе у Калифорнију, као и просветитеље који су оснивали школе и библиотеке. Ипак, неколико фактора је одиграло негативну улогу у смањењу интереса Руског царства према Америчким територијама. Главним од њих се може сматрати банкротство Руско-америчке компаније које се догодило услед смањења лова на крзно, слабљења утицаја Руског царства на Тихом океану, као и тешкоћа приликом одржавања редовних веза између колонија и Русије. Форт Рос је продат грађанину Мексика 1841. године, док је 1867. године потписан уговор о продаји Аљаске Сједињеним Америчким Државама. Иако се овим присуство Руског царства на северноамеричком континенту завршило, може се рећи да су руски колонисти оставили своје културно, религијско и друштвено наслеђе аутохтоним народима Аљаске и Калифорније (Фугина, 2017: 92-93). Међутим, присуство Руса на северноамеричком континенту овим није било завршено, већ ће попримити други облик почевши крајем 19. века, са првим таласом руских емиграната у Сједињене Америчке Државе.

Први талас руске емиграције – крај 19. и почетак 20. века

Крајем 19. и почетком 20. века, САД су доживеле нагли пораст емиграције из Руског царства, где су Јевреји, бежећи од погрома и економске кризе, чинили значајан део овог таласа. Ова група, која је бројала преко 3 милиона људи, била је етнички и културно различита од ранијих руских имиграната – слабо асимилована, концентрисана у урбаним гетима (нпр. Њујорк, Бостон) и окривљена за социјалне проблеме (сиромаштво, епидемије, конкуренцију на радном трживу). Тадашња америчка власт је реаговала рестриктивним мерама, истичући здравствене ризике (тифус, колера) и „непожељне” културне одлике – пре свега левичарске симпатије. Иако су јеврејске организације, пре свега „HEAS” (Hebrew Emigrant Aid Society) пружале помоћ, антисемитски стереотипи као што је веза Јевреја са комунизмом, али и економски антагонизам, учврстили су слику руских имиграната као „неинтегрисаних других”, што је кулминирало законима о квотама 1920-их (Лившиц, 2021: 96-105).

У самој Руској империји, емиграција њених грађана у Сједињене Америчке Државе се сматрала као штетна и незаконита, док су сами емигранти углавном долазили са периферних територија империје. Према попису из 1920. године, у Сједињеним Америчким Државама је живело 2.909.093 становника који су били руског порекла, од којих је 1.400.489 било рођено ван САД, а 1.508.604 у Сједињеним Државама. Такође, постојале су процене да је у том тренутку број етничких Руса износио негде између 360.000 и 400.000 људи. Њујорк је био најпопуларнија дестинација за емигранте из Русије што се видело и на попису – око 500.000 руских емиграната је нашло свој дом у овом граду, док је етничких Руса било око 125.000 (Зацепина & Ручкин, 2011: 19).

У америчким новинама тог времена истицао се позитиван утицај руских Јевреја на градове на атлантској обали, пре свега у грађевинској индустрији, али и у области улагања у некретнине. Иако се такође истицало брз процес американизације емиграната и њихове деце, ипак је постојала дискриминација према Јеврејима из Русије, како због религије, тако и због склоности емиграната ка социјалистичким идејама (Лившиц, 2021: 109-110).

Такође, важно је навести да је због негативног става Руске империје према грађанима који су се одлучивали на емиграцију недостајала институционална подршка руске државе исељеницима у Сједињеним Америчким Државама. Самим тим, процеси организовања дијаспоре били су препуштени самим емигрантима, који су се окупљали пре свега око организација уско повезаних са црквом, док јавне и политичке функције преузимају организације традиционално оријентисане на социјалну заштиту миграната или културна удружења. Самим тим, прве координисане акције између разних емигрантских организација, као и покушаји обједињавања њихових активности забележени су још од 1893. године (Зацепина & Ручкин, 2011: 20). Овај талас емиграције се наставио све до почетка Првог светског рата, а рускојезична дијаспора која се успоставила у Сједињеним Америчким Државама донекле је припремила терен у очима америчке јавности и државе за следећи велики талас руских емиграната.

Други талас руске емиграције – од Револуције до Другог светског рата

Након Октобарске револуције 1917. године, у Сједињене Америчке Државе стигла је значајна група руских емиграната која се знатно разликовала од старије руске дијаспоре. Док су претходне генерације углавном чинили сељаци и трговци, „нови” емигранти припадали су вишим друштвеним слојевима – били су то интелектуалци, научници, уметници и бивши припадници белих армија. Овај талас емиграната, познат као „бела емиграција”, сматрао је свој боравак у иностранству привременим, надајући се брзом повратку у Русију након пада совјетског режима. Због тога су се често изоловали од америчког друштва, стварајући затворене заједнице са јаким нагласком на очувању руског идентитета и културе (Ершов, 2008).

Имиграциона политика САД у периоду 1917-1924. године знатно је отежала долазак руских емиграната. Строги закони и квоте ограничавали су број улазних виза, а сложене административне процедуре чиниле су пресељење изузетно тешким. Упркос напорима руске дијаспоре да утиче на либерализацију ових правила, једини значајни успех било је признавање нансеновских пасоша, тј. специјалних пасоша који су

користиле пре свега руске избеглице у Европи. Истовремено, део старије руске колоније покренуо је покрет реемиграције, нарочито 1921. године, када је број оних који су се вратили у Русију био четири пута већи од броја новопридошлих. Међутим, овај тренд је нагло опао након првих година, што је указивало на промену ставова према совјетској власти (Ершов, 2008).

Треба ипак напоменути да је географија играла значајну улогу у другом таласу руске емиграције у САД. Док су претходни емигранти углавном долазили из европског дела Русије и насељавали источну обалу САД-а, на пацифичкој обали насељене су углавном избеглице са Далеког истока, посебно након колапса Белог покрета у Сибиру. Овај сегмент дијаспоре био је изразито хетероген – од бивших студената и интелектуалаца до припадника Сибирске флотиле који су евакуисани преко Филипина 1923. године (Хисамутдинов, 2017: 19-24). Значајан део овог имигрантског таласа који је захватио западну обалу САД-а чинили су сада већ бивши студенти, од којих су неки наставили образовање на америчким универзитетима. То је било могуће пре свега захваљујући Комитету за помоћ и отправљање руских студената у Америку који се налазио у Харбину, граду у данашњој Народној Републици Кини, а тадашњем центру руске беле емиграције на Далеком Истоку. Ипак, само је мањина успела да заврши студије у САД, с обзиром да су се руски студенти суочили са недостатком финансијских средстава, језичком баријером и потребама за физичким радом ради преживљавања (Хисамутдинов, 2017: 19-24).

По друштвеном саставу, руски аутори деле тадашњу белу емиграцију у САД на пет група:

1. Студенти, од којих иако само мали број успева да заврши студије у Америци, постају најуспешније интегрисани слој у новој домовини;
2. Бивши војници, који су се суочили са најтежим условима у поређењу са другим групама, с обзиром на преживљене трауме, непознавање језика, губитка друштвеног и војничког статуса и примораности на обављање нискоквалификованих послова ради преживљавања. Међу овом групом биле су честе породичне трагедије, самоубиства, алкохолизам;
3. Интелектуалци и културни делатници, пре свега уметници, лекари, инжењери и адвокати, били су група која је успешно нашла

своје место у новој домовини. Ова група је такође била одговорна како за очување руске културе у емиграцији, тако и за упознавање америчког друштва са истом;

4. Аристократија, која је по свом новом статусу делила судбину са бившим војницима;
5. Квалификовани радници и нижи чиновници, који се сматрају за групу која је морално и психолошки била најспремнија на то да започне све испочетка. Ова група се лако интегрисала у средњи друштвени слој САД-а (Хисамутдинов, 2017: 26-28).

Враћајући се на револуционарне догађаје у Русији 1917. године, може се приметити да су они такође имали утицај и на руску емиграцију у Сједињеним Америчким Државама. Фебруарска и Октобарска револуција изазвале су талас политичке активизације, али и дубоке поделе међу руским исељеницима, што се огледало у оснивању бројних организација и удружења, како оних која су подржавала револуционарне промене, тако и оних која су остајала лојална монархији. Овај период је такође означио почетак масовног повратка емиграната у Русију, посебно након Фебруарске револуције, када су хиљаде Руса кренуле ка домовини у нади да ће учествовати у изградњи новог друштва (Зацепина и Ручкин, 2011: 20-21).

Активности руских комуниста и социјалиста у САД појачале су се са победом бољшевика у Русији. У државама Њујорк, Пенсилванија и Масачусетс, активна је била Америчка социјалистичка партија, док су разне агитационе и про-револуционарне организације ницале широм рускојезичних општина. Ипак, америчке власти су 1919. и 1920. године одговориле на такве догађаје масовним хапшењима и депортацијама руских емиграната и активиста који су били повезани са бољшевицима из Русије или Америчком комунистичком партијом. Репресија против руских емиграната од стране америчких власти се наставила током 1920-их година, с обзиром да је америчка јавност почела да изједначује руске емигранте и њихове организације са комунизмом, социјализмом и бољшевизмом. То је принудило велики број руских емиграната да американизује своја имена и презимена, док су скоро све руске организације, са изузетком Руске православне цркве, практично престале да постоје. Процес американизације руских емиграната се убрзао после 1933. године, када су САД званично признале СССР. Руски емигранти, који су дуго живели у илузији нелегитимности совјетске власти и

привременсти њиховог боравка у Америци, сада су морали да се суоче са чињеницом да је не само пожељно, већ и потребно да се у потпуности интегришу у америчко друштво, што је укључивало и стицање америчког држављанства (Зацепина и Ручкин, 2011: 21-25).

Трећи талас руске емиграције – од краја Другог светског рата до краја Хладног рата

Трећи талас руске емиграције обухвата период од краја Другог светског рата до почетка 1950-их година, као и период од 1970-их до краја 1980-их година. Ово је био изузетно сложен период за емигранте који су и даље били монархистичких убеђења, с обзиром да је тај слој политичких емиграната изгубио морално оправдање за своју борбу против совјетског режима, док је истовремено дошло до прихватања чињенице да не треба рачунати на брз пад совјетских власти (Хисамутдинов, 2017: 29).

Као и у другом таласу руске емиграције, овде поново значајну улогу играју руски емигранти који пристижу на пацифичку обалу Сједињених Америчких Држава. Реч је, пре свега, о Русима који су били називани „Кинези”, јер су углавном били сконцентрисани у Шангају као значајан део монархистичког и уопштено антикомунистичког покрета. Започевши припреме за масовну емиграцију крајем 1948. године, са одлучним наступањем Кинеске народноослободилачке армије, евакуација руских „Кинеза” започиње већ почетком 1949. године. С обзиром да је било мало времена за припрему докумената за руске емигранте, већина њих је била приморана да се привремено заустави на Филипинима, пре свега у логору за избеглице на острву Самар (Тубабао). Овај период је био изузетно исцрпљујући за руске емигранте, који су морали не само да се адаптирају на потпуно различите услове од оних на које су навикли, већ и да прођу детаљну филтрацију приликом подношења молби за визу у САД, с обзиром да је било потребно искоренити потенцијалне совјетске агенте, активисте и симпатизере који су овим путем могли бити убачени у Сједињене Америчке Државе. Они емигранти, који нису били повезани са комунистима и којима су визе биле за САД одбијене, отишли су у Аустралију или земље Јужне Америке (Хисамутдинов, 2017: 30-31).

До лета 1951. године три брода су стигла у Сан Франциско са руским емигрантима са острва Тубабао, а до 1953. године последњи Руси су напустили ово острво. Истовремено, у мањем броју, руски емигранти из европског дела Русије су такође пристизали у САД. Приметна је била извесна отуђеност између руских емиграната који су напустили земљу током грађанског рата и емиграната који су стизали у САД након завршетка Другог светског рата. Разлог за то је било схватање старијих емиграната да су били јединствени у својој одлуци да напусте Русију после пораза у грађанском рату, као и одбијањем да живе у новом совјетском систему, док су придошлице сматране за совјетске људе који су емигрирали усред ратних околности, а не из убеђења или лојалности ка царској Русији и монархији. Међутим, и поред почетног раскола и неповерења између старих и нових емиграната, током времена је дошло до помирења и до суживота ових двеју заједница. У томе је Руска православна црква играла значајну улогу као фактор слоге унутар рускојезичне дијаспоре, као и обнављања културних и језичких веза које су настале са интеграцијом нових руских емиграната у већ постојећа руска емигрантска друштва и организације унутар САД-а (Хисамутдинов, 2017: 32-34).

Током 1970-их и 1980-их, руска емиграција у Сједињене Америчке Државе је углавном била сачињена од Јевреја који су стизали у Америку преко Израела. То је било могуће захваљујући пре свега званичној дозволи за емиграцију руских Јевреја у Израел, на основу потписаних совјетско-америчких споразума током последњих година хладног рата (Dubinina & Polinsky, 2013: 1-2). Такође, овоме је допринело и побољшање односа између СССР-а и САД-а током периода владавине совјетског премијера Никите Сергејевича Хрушчова (Никита Сергеевич Хрущёв), као и атмосфера неповерења, дискриминације и антисемитизма унутар СССР-а према Јеврејима, што је подстакло њихову емиграцију када су се за то стекли услови. С обзиром да су јеврејски емигранти из СССР-а углавном били припадници интелигенције, било им је лакше да се интегришу у САД и да својом популарношћу скрену пажњу јавности Сједињених Америчких Држава на руску емигрантску заједницу. Истовремено, њихов долазак у САД је у значајној мери друштвено и културолошки обогатило живот рускојезичне дијаспоре у којој су сада живели и стварали познати и углавном дисидентско настројени песници, писци, сликари и уметници (Петровская, 2024: 74).

Руска емиграција је током свих ових таласа остављала свој траг у науци, култури и развоју САД-а. На пример, први талас руске емиграције донео је Сједињеним Америчким Државама искуство у обрађивању земље, као и семена многих усева који су се успешно прилагодили локалним земљиштима и климатским условима. До Другог светског рата, док су још носиле „руске“ називе, популарне су биле сорте пшенице тзв. „безуске петорке“ (безусая пятерка) – „кримка“, „арнаутовка“, „малаховка“, „кубанка“, „харковка“ у Канзасу, као и у Северној и Јужној Дакоти (Головкин, 2016: 92). Овас, раж, сунцокрет, детелина, хељда, јабуке, диње, лубенице, трешње, пшенице, воће и поврће које је дошло из степа Украјине и Туркестана, веома се добро прилагодило у Илионису, Ајови, Небраски, Канзасу, Висконсину, Мичигену и уопште у пределима Средњег запада (Midwest) (Головкин, 2016: 93).

Током прва три таласа емиграције, на стотине руских лекара, инжењера, представника културе, али и уопште стручњака из свих области техничких, природних и друштвених наука, нашло је своје место у новој домовини. Ипак, можда најзначајнији траг у технолошком развоју САД-а, а пре свега развоју авио-индустрије, оставили су како руски инжењери-конструктори, тако и пробни пилоти. Тако је, на пример, Игор И. Сиркоски (Игорь Иванович Сикорский) основао 1923. године компанију "Sikorsky Aircraft Corporation"; Георгиј А. Ботезат (Георгий Александрович Ботезат) основао 1926. године "De Botezet Impeller Company"; Александар Н. Северски (Александр Николаевич Прокофьев-Северский) основао 1931. године "Seversky Aircraft"; Михајл М. Струков (Михаил Михайлович Струков) основао 1943. године "Chaise Aviation Company and Strukoff", а током 1950-их година "Strukoff Aircraft Corporation"; а 1953. године, Игор В. Бенсен (Игорь Васильевич Бенсен) основао је "Bensen Aircraft Corporation" (Головкин, 2016: 95).

Можемо навести и хемичаре попут Герогија Б. Кистјаковског (Георгий Богданович Кистьяковский), потпредседника Академије наука САД и научног саветника председника Ајзенхауера (Dwight D. Eisenhower), али и академика Владимира Н. Ипаљтева (Владимир Николаевич Ипатъев); физичаре попут Георгија А. Гамова (Георгий Антонович Гамов), Степана П. Тимошенка (Степан Прокофьевич Тимошенко) и „оца телевизије“ Владимира К. Зворикина (Владимир Козьмич Зворыкин); астрофизичаре и астрономе попут Ото Л. Струвеа (Отто Людвигович Струве), Сергеја И. Гапошкина (Сергей Илларионович Гапошкин) и

Венчеслава С. Жардецког (Венчеслав Сигизмундович Жардецкий); математичаре Јакова Д. Тамаркина (Яков Давидович Тамаркин) и Јакова В. Успенскова (Яков Викторович Успенский) и друге (Головкин, 2016: 96).

Осим научника, вреди истаћи и руске емигранте који су били културни делатници и који су наставили са својим стваралаштвом у новој отаџбини. То су, пре свих, композитори Сергеј В. Рахмањин (Сергей Васильевич Рахманинов), Игор Ф. Стравински (Игорь Фёдорович Стравинский), Дмитриј З. Тјомкин (Дмитрий Зиновьевич Тёмкин) и пијаниста Осип С. Габрилович (Осип Соломонович Габрилович), као и бројни глумци, али и кореографи, сценографи, играчи и балерине, због којих се дуго година у Сједињеним Државама под речју „балет” подразумевао управо руски балет. Ту су и писци попут Владимира В. Набокова (Владимир Владимирович Набоков), Михаила О. Цетлина (Михаил Осипович Цетлин), Марка А. Алданова (Марк Александрович Алданов), Георгија Д. Гребеншчикова (Георгий Дмитриевич Гребенщиков) и Сергеја И. Гусев-Оренбуршког (Сергей Иванович Гусев-Оренбургский). Не треба заборавити ни бројне сликаре, песнике и друге уметнике који су оставили свој траг у новој отаџбини и допринели масовној популаризацији руске културе у САД-у (Головкин, 2016: 101).

Четврти и пети талас руске емиграције – од распада СССР до „СВО”

После распада Совјетског Савеза, у Русији је наступио период масовне незапослености, урушавања животног стандарда, економске, друштвене и политичке несигурности као и унутрашње нестабилности. Четврти талас емиграције из Русије обухватао је у почетку пре свега етничке мигранте и радно способно становништво средњих година, али и познате стручњаке, научнике и друге представнике интелигенције који су се одлучили на емиграцију у САД током 1990-их година. Главне земље за емиграцију биле су Сједињене Америчке Државе, Израел и Немачка, на чији је удео отпадало 94% укупног броја емиграната из Русије током 1993. и 1994. године (Воробьева, Алешковский & Гребенюк, 2017: 104-105).

Већ током друге половине 1990-их година грађани Русије који су се одлучили за емиграцију постају све чешће привремени радни

мигранти, заузимајући различите позиције на тржишту рада, од не-квалификованих радних места до високостручних. То ће се променити током почетка 2000-их, где значајнију улогу добија руска бизнис-емиграција, тј. предузетници који се оријентишу на стабилнија и сигурнија тржишта западних земаља. Такође долази до одлива млађе популације из Русије са квалитетним техничким образовањем, али без перспективе за посао и каријеру унутар Русије. Током овог периода, у Сједињене Америчке Државе емигрирају становници из свих региона Русије, чиме се значајно смањује удео емиграната из Москве и Санкт Петербурга – са 30% на 9% (Воробьева, Алешковский & Гребенюк, 2017: 106).

Пети талас руске емиграције, који започиње почетком 2000-их година и који и даље траје, стабилизује се по свом саставу, али и разлозима за емиграцију, који су углавном спајање чланова породице, тј. њихова емиграција из Русије у САД, емиграција услед незадовољства са унутрашњим друштвено-политичким, али и економским факторима, као и емиграција ИТ стручњака из Русије ка Америци (Воробьева, Алешковский & Гребенюк, 2017: 108-109).

Ипак, за разлику од свих претходних таласа руске емиграције, емигранти четвртог и петог таласа поседују једну од кључних карактеристика која их издваја од њихових претходника – одлазак у Сједињене Америчке Државе за њих често не подразумева доживотну емиграцију и неопходну натурализацију у новој земљи, већ пре свега представља средство за стицање капитала, радног искуства и професионалних навика. Овај модел пружа могућност потенцијално успешног повратка у Русију, као и приступ бољим условима запослења и вишем животном стандарду у матичној земљи, што није било могуће за раније генерације руских емиграната које су биле приморане на трајну интеграцију у САД, укључујући и језичку и културну асимилацију, без реалне перспективе повратка или посете својој породици која је остала у Русији.

Што се тиче организација везаних за руску дијаспору које су дејствовале или дејствују и даље на територији САД у последњих пар деценија, можемо поменути следеће:

1. Координациони савет организација руских сународника Сједињених Америчких Држава (Координационный совет организаций российских соотечественников Соединенных Штатов Америки – КСОРС). Он је основан 2006. године и сматра се за главну организацију руске дијаспоре у САД. Ова организација је била

одговорна за успостављање стабилних односа између удружења руске дијаспоре у САД, као и за развој и подршку иницијативама руских емиграната у области културе, образовања и друштвених пројеката. Са погоршањем односа између САД и Русије, КСОРС је била оптуживана да је исувише тесно повезана са државним органима и безбедносним структурама Руске Федерације, а од 2018. године америчке власти су почеле да испитују финансирање и организацију активности КСОРС-а. Марта 2022. године против тадашње председнице КСОРС-а Елене В. Бренсон (Елена В. Брэнсон) покренуте су оптужбе, између осталог, за деловање као агента стране државе који није регистрован на територији САД, за лажно сведочење, као и за превару везану за визе за руске званичнике, што је пре свега везано за њено руковођење „Руским центром у Њујорку” и „Саветом руске заједнице у САД”. Елена Бренсон је напустила САД избегавајући хапшење, а КСОРС је обуставио свој рад због истраге Федералног бироа истраживања (FBI) о страним агентима и завери у корист стране државе (Ручкин, 2022: 329-332).

2. Руска племићка скупштина у САД (Русское дворянское собрание в США) основана почетком 1930-их година. У питању је филантропска и непрофитна организација која се стара да одржи традиције Беле емиграције. Ова организација је изазвала одређене контроверзе када је прво 2014. године подржала дејства руске државе везана за Крим, а затим јавно осудила дејства Русије у Украјини почетком 2022. године. Један од разлога за овакве ставове се види у томе што је тренутно руководство ове организације донекле у политичкој опозицији у односу на државну власт у Русији (Ручкин, 2022: 334-335).
3. Конгрес руских Американаца (Конгресс русских американцев – КРА) основан је 1973. године са циљем да заступа интересе руског народа у емиграцији, као и да се бори против русофобије у САД изазване непријатељством америчке државе и народа према СССР-у и комунизму уопште, са чиме се изједначавао целокупни руски народ у њиховим очима. После ескалације Украјинске кризе фебруара 2022. године, КРА је осудила вандализам према руским културним и пословним објектима у САД, указујући на то да руска дијаспора не може бити нити одговорна нити

кажњена на основу поступака руководства друге државе. КРА наставља и данас свој рад, пре свега у координацији са руским емигрантским организацијама и удружењима, у циљу популаризације руске културе и историјског наслеђа руских емиграната у САД (Ручкин, 2022: 335-337).

4. Руска православна црква у Америци. После фебруара 2022. године, свештенство три јурисдикције Руске православне цркве у Америци – Патријарашких парохиа Московске патријаршије (Патриарших приходов Московского Патриархата), Руске православне заграничне цркве (Русской Православной Церкви Заграницей – РПЗЦ) и Православне цркве у Америци (Православная церковь в Америке – ПЦА), било је приморано да пронађе компромисно решење око званичних изјава које би истовремено уважило осећања верника и званичне ставове Руске православне цркве, с обзиром на многонационални карактер верника. У недостатку званичног обраћања верницима у САД од стране Московске патријаршије поводом почетка тзв. „Специјалне војне операције” у Украјини дошло је до опречног изјашњавања појединих свештеника, али и до супротстављених ставова на релацији ПЦА-РПЗЦ. Ипак, није дошло до званичне осуде спољно-политичких поступака Москве према Украјини од стране Руске православне цркве у Америци и за сада сва три огранка Руске православне цркве у Америци су успела да избегну унутрашње поделе, док су истовремено успела да задрже везе са Московском патријаршијом. Такође, њихова делатност је остала усмерена на црквени живот, као и на подршку жртвама конфликта, док су избегнуте оштрије и поларизујуће политичке расправе (Ручкин, 2022: 332-334).
5. Нова политичка дијаспора – друштвене мреже и дигитално странство. Према подацима америчке царинске и граничне службе, број захтева за политички азил у САД од стране држављана Русије у 2022. години порастао је готово шест пута у односу на претходни период. Нови талас руске емиграције у САД донео је превасходно младе људе који међусобно одржавају контакт углавном путем друштвених мрежа као што су "Вконтакте" (руски аналог Фејсбуку) и Телеграм, које су „замениле огласне табле у православним црквама као примарни извор информација

за новопридошле” (Ручкин 2022, 337). Заједнице нових миграната у САД придошлих током и после 2022. године описују се као прилично егоцентричне, са јаким унутрашњим, али слабирм спољним везама – нешто што је опште место и у вези са осталим руским емигрантским заједницама у другим земљама које су основане током и после 2022. године. Ови руски емигранти су више политички активни него њихови претходници и главна карактеристика ових транснационалних руских емигрантских мрежа су активности усмерене ка деловању против спољнополитичког курса Руске Федерације (Ручкин, 2022: 337-338).

Тренутно је у САД активно 13 политичких руских емигрантских организација, од којих је можда најактивнија „Рускојезична Америка за демократију у Русији” (Русскоязычная Америка за демократију в России). Неке од њених активности обухватају сарадњу са америчким политичким структурама, контакте са руским опозиционим политичарима, акцију солидарности са, пре свега Украјином, и њеним политичким руководством, протесте против председника и владе Руске Федерације итд. Политички активизам нове руске дијаспоре у САД све више се одвија кроз неформалне канале комуникације као што су медијски пројекти, Телеграм канали и друштвене мреже. Такође, приметна је и блиска сарадња са америчким политичким круговима, као и са дијаспорама других народа, пре свега са украјинском, али и грузијском, пољском и балтичком дијаспором. Политички утицај украјинске дијаспоре отвара врата и представницима руских опозиционих група, који све чешће учествују у расправама у Конгресу САД о питањима од значаја за Украјину (Ручкин, 2022: 338).

Ипак, процентуално, у поређењу са рускојезичким емигрантима у САД, ова нова политичка емиграција из Русије ипак не представља ставове већинске руске емиграције, и питање је колику подршку заиста имају међу својим сународницима у САД. У случају побољшања односа између Вашингтона и Москве, што, судећи по изјавама америчких и руских званичника у првој половини 2025. године, представља сасвим могућ геополитички сценарио, остаје питање будуће релевантности и подршке коју би овакве политичке организације руских емиграната могле имати од стране Вашингтона.

Према попису становништва из 2020. године, грађана САД-а руског порекла има око 2.5 милиона или 0.77% од укупног становништва САД.

Ипак, уколико се узму у обзир сви рускојезички имигранти који су дошли са територије бившег СССР-а, тј. данашње Заједнице Независних Држава (Содружество Независимых Государств), тај број је значајније већи (Петровская, 2024: 77). Рускојезичко становништво је сконцентрисано пре свега у Њујорку, али и у државама Њу Џерзи, Северна Дакота, Калифорнија, Флорида, Мисисипи, итд. Узимајући у обзир да руски емигранти чине висококвалификовану радну снагу у САД, није зачуђујуће да је према подацима из 2020. године више од 67% њих запослено у пре свега ИТ сфери, али и у другим високотехнолошким областима (Петровская, 2024: 77).

Данас се руска емиграција у САД пре свега асоцира баш са ИТ сфером и успешним младим програмерима из Калифорније који су се вешто адаптирали животу и раду у тзв. Силиконској долини (Silicon Valley). Историја емиграције руских ИТ стручњака, такозваних „ајтишника” (айтишник) започиње крајем 1990-их година. Тада су млади руски програмери, поседујући квалитетно совјетско образовање у техничким наукама, а суочавајући се са тешким условима за живот и рад у домовини, одлучили да потраже нове могућности у Сједињеним Америчким Државама. Ипак, тај први талас ИТ миграната доживео је својеврстан културни шок који се односио како на сам живот у САД-у, тако и на начин рада, али и корпоративну културу унутар америчких ИТ компанија. Ипак, нови таласи руских ИТ имиграната се већ лакше адаптирају на ову, за Русију специфичну корпоративну и културну средину, пре свега захваљујући изузетно развијеној ИТ сфери унутар саме Русије која се градила на основу искуства првих ИТ емиграната у САД. Оно што је такође занимљиво је и то да је данас међу руским ИТ емигрантима присутан и све већи број жена „ајтишника”, што није био случај током ранијих таласа ИТ емиграције (Шалыгина, 2023: 263).

Ипак, треба нагласити да је сасвим могуће да ће се у наредним годинама смањити број ИТ емиграната из Русије. На пример, руско Министарство за дигитални развој, телекомуникације и масовне комуникације (Минцифры России) изјавило је априла 2024. године да се више од половине оних емиграната, а поготово ИТ стручњака који су 2022. године напустили земљу, већ вратило натраг у Русију. Разлози за то се виде у порасту плата у ИТ сектору у Русији, ослобађањем од војне обавезе запослених у овом сектору, увођењем пореских олакшица и повластица за хипотеке (РИА Новости, 2024). На тај начин, руска

држава ставља до знања да ће се борити да задржи свој ИТ кадар унутар граница своје земље, што ће се природно одразити на његову даљу емиграцију, пре свега у САД и Калифорнију, као најприродније дестинације за емиграцију руских „ајтишника”.

Закључак

Руска и рускојезична емиграција у Сједињеним Америчким Државама оставила је значајан траг у животу, култури, науци и општем развоју САД током пет таласа емиграције, почевши од 19. века па све до данашњих времена. Сваки талас емиграната је имао неке своје карактеристике, попут беге од дискриминације за руске Јевреје, „привременог” боравак беле емиграције коју су чиниле војна елита и интелигенција царске Русије, совјетских грађана који су бежали од последица Другог светског рата, а често и од самог СССР-а, економских емиграната у пост-совјетском периоду, и савремених „ајтишника” из Силиконске долине. Руски емигранти су током више од сто година заједнички са другим народима САД учествовали у изградњи ове државе и може се само претпоставити губитак који је руска држава кроз деценије претрпела због одласка ових људи ван њених граница због лоших економских и политичких услова, ратова, револуција и нестабилности.

Као везивно ткиво руске дијаспоре можемо свакако истаћи Руску православну цркву, која је неколико пута успешно помирила идеолошки и политички супротстављене припаднике емиграције и која је, такође, чувала језик, традицију и културу руског народа у САД. Глобализација, друштвене мреже и доступност ваздушног транспорта олакшали су везе руске емиграције са матицом, али атмосфера конфликта и неповерења између Вашингтона и Москве током последњих година представља значајну баријеру у одржавању веза руских емигрантских организација са руском државом.

И поред тога што су у тренутним геополитичким околностима Сједињене Америчке Државе и Русија супротстављене једна другој – што се пре свега огледа у конфликту у Украјини и активној америчкој улози у њему – ипак са реизбором Доналда Трапа (Donald John Trump) за председника САД-а постоји опрезна нада да ће се у будућности руско-амерички односи стабилизovati. Једна од предности садашњих

околности везаних за сукоб на релацији Вашингтон-Москва се огледа у томе што ово није конфронтација између двају друштвено-политичких система као што су социјализам и капитализам, што је био случај за време хладног рата, а што би природно водило ка жељи за потпуним уништењем супарничког система. И САД и Русија су данас капиталистичке земље, али са два различита модела капитализма – државним и либералним. Дакле, иако циљ може бити да се противник-конкурент на светској позорници ослаби, то свакако не води ка тоталном уништењу ни једне од посматраних земаља, што оставља простор за договор, компромис и проналажење решења за суживот у сада већ мултиполарном свету (Худолей, 2022: 12-13).

У случају да кроз неколико година дође до својеврсног компромиса о суживоту двеју великих сила као што су САД и Русија, остаје да се види улога руске дијаспоре у томе. Иако је по бројности она мала, ипак може да служи као мост између политичара како у Америци, тако и у Русији. Са друге стране, емигранти који одлуче да се врате натраг у матицу, а пре свега стручњаци из ИТ сфере, допринеће развоју домаће високотехнолошке индустрије, захваљујући богатом искуству које могу да стекну радећи у престижним америчким компанијама. Током више од сто година, Русија је Сједињеним Америчким Државама пружала оно највредније што је имала – људски капитал, своје раднике, офицере и интелигенцију. Остаје питање да ли ће Русија у будућности моћи да спречи даљи „одлив мозгова” и да створи услове за евентуални повратак емиграната, али и да ли ће САД и даље бити примамљива дестинација за руске емигранте новог поколења, поготово за оне из сфере ИТ-ја и других техничких наука.

Литература

- Воробьева, О. Д., Алешковский, И. А., Гребенюк, А. А. (2017). "Трансформация российской эмиграции на рубеже XX-XXI вв.", *Век глобализации*, (4 (24)), 100-111. Преузето са: https://mgimo.ru/upload/iblock/6d6/transformaciya-rossijskoj-ehmigracii-na-rubezhe-hkh-hkhi-vekov.pdf?utm_source=google.com&utm_medium=organic&utm_campaign=google.com&utm_referrer=google.com, датум приступања: 16.06.2025.
- Галкина, Е.В., Крючков, И.В. (2017). "Русская Америка в XVIII – первой половине XIX вв.: истоки и религиозно-духовные аспекты", *Вестник Северо-Осетинского государственного университета им. К. Л. Хетагурова*, Общественные науки, № 1, 18-21. Преузето са: <https://bulletinnosu.ru/upload/2017-1/FullVersion2017-1.pdf>, датум приступања: 16.06.2025.
- Головкин, А.А. (2016). "Вклад русской эмиграции в науку, культуру и технику США", *Диалог цивилизаций: Восток – Запад: Материалы XVI научной конференции студентов, аспирантов и молодых учёных*, Москва Российский университет дружбы народов, 91-105. Преузето са: <https://repository.rudn.ru/en/recordsources/recordsource/7743/>, датум приступања: 16.06.2025.
- Ершов, К. Ю. (2008). "Послеоктябрьская эмиграция из России в США: элита или маргиналы?", *Imagines mundi : альманах исследований всеобщей истории XVI–XX вв.*, № 5 (3), Екатеринбург, Издательство Уральского университета, 373-380. Преузето са: <https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/76785/1/im-36-5-i-3-2008.pdf>, датум приступања: 16.06.2025.
- Зацепина, О. С., Ручкин, А. Б. (2011). *Русские в США. Общественные организации русской эмиграции в XX – XXI вв.*, Нью-Йорк: RACH-CPRESS, 269 с.
- Лившиц, А.А. (2021). "Проблемы "новой" иммиграции из России в США по материалам новоанглийской прессы (1882–1914)", *Вестник Московского университета*, Серия 8: История, 95-111. Преузето са: <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-novoy-immigratsii-iz-rossii-v-ssha-po-materialam-novoangliyskoj-pressy-1882-1914>, датум приступања: 16.06.2025.
- Петровская Н.Е. (2024). "Русскоязычная эмиграция в США: особенности состава и социально-экономической адаптации", *KANT*, (3 (52)),

- 71-79. Преузето са: <https://cyberleninka.ru/article/n/russkoyazychnaya-emigratsiya-v-ssha-osobennosti-sostava-i-sotsialno-ekonomicheskoy-adaptatsii>, датум приступања: 16.06.2025.
- РИА Новости. (2024, 5 април). "Две трети IT-специалистов, ухавших в 2022 году, вернулись в Россию", Преузето са: <https://ria.ru/20240405/it-1937991966.html>, датум приступања: 16.06.2025.
- Ручкин, А. Б. (2022). Русские в США: общественные организации диаспоры в условиях кризиса двусторонних отношений. Высшее образование для XXI века. Воспитание: вызовы современности Москва, 24–26 ноября 2022 года. 327-344. Преузето са: <https://publications.mosgu.ru/index.php/main/catalog/view/39/36/126-1>, датум приступања: 16.06.2025.
- Фугина, О.А. (2017). "Освоение русскими Северной Америки: возникновение русско-американских культурных связей", *Вестник МГУКИ*, 3 (77), 86-95. Преузето са: <https://cyberleninka.ru/article/n/osvoenie-russkimi-severnoy-ameriki-vozniknovenie-russko-amerikanskih-kulturnyh-svyazey>, датум приступања: 16.06.2025.
- Хисамутдинов, А.А. (2017). *Как русские появились в Америке*, Издательство Дальневосточного Университета, Владивосток, 135 с.
- Худолей К. К (2022). "Российско-американские отношения: есть ли шанс на их улучшение?", XXX Российско-американский семинар в Санкт-Петербургском государственном университете, Американские исследования в Санкт-Петербургском государственном университете, Сборник докладов XXX Российско-американского семинара в СПбГУ, 17–19 мая 2021 г. 12-17. Преузето са: https://pureportal.spbu.ru/files/101752639/elibrary_49432395_15090463.pdf, датум приступања: 16.06.2025.
- Шалыгина Н. В. (2023). "Американская жизнь русских программистов (этногендерный аспект)", *Сибирские исторические исследования*, (4), Преузето са: <https://cyberleninka.ru/article/n/amerikanskaya-zhizn-russkih-programmistov-etnogendernyy-aspekt>, датум приступања: 16.06.2025.
- Dubinina, I., Polinsky, M. (2013). "Russian in the USA. In Slavic Languages in Migration", (Slavische Sprachgeschichte vol. 6), ed. Michael Moser and Maria Polinsky. Wien: Lit Verlag. Преузето са: <https://dash.harvard.edu/server/api/core/bitstreams/7312037c-fd7b-6bd4-e053-0100007fdf3b/content>, датум приступања: 16.06.2025.

FROM FUR TRADERS TO TECHNOLOGICAL INNOVATORS: A HISTORY OF RUSSIAN EMIGRATION IN THE UNITED STATES

Summary: This paper explores the historical and cultural contribution of Russian immigrants and emigrants to the development of American society in the period from the late 18th to the early 19th centuries. The focus is on the formation of Russian-American cultural ties, starting with the presence of the Russian-American Company and the activities of the Russian Orthodox Church in Russia in America, and ending with the impact of Russian emigration on science, art, education, and public life in the United States. The aim of the paper is to show how different waves of emigration from Russia contributed to the multicultural identity of the United States and the shaping of American society. The methodological framework used in the research consists of the historical method, content analysis and case studies, with support from relevant scientific literature, primarily from the Russian academic environment. This research concludes that Russian emigration, through its historical role and activities, but also despite pronounced ideological and political divisions, has left a significant and lasting mark on American society, as well as on the development of science, culture, art and technology in the United States.

Keywords: Russian Empire, USSR, Russian Federation, USA, emigration.